

УДК 330.101:338.584

Логінова К.С.

*аспірант 2 року підготовки кафедри політичної економії
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця***ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТІНЬОВИХ ВИТРАТ****SHADOW ECONOMY LIKE CONDITIONS FOR SHADOW COSTS FUNCTIONING****АНОТАЦІЯ**

Надано визначення поняття «тіньові витрати». Виявлено зв'язок між тіньовою економікою та функціонуванням тіньовими витратами. Узагальнено визначення «тіньової економіки». Проаналізовано основні причини тіньової економіки України. Розглянуто класифікації причин тіньової економіки, запропонованих закордонними і вітчизняними вченими.

Ключові слова: тіньова економіка, тіньові витрати, тіньовий обіг, причини тіньової економіки, податковий тягар.

АННОТАЦИЯ

Представлено определение понятия «теневые издержки». Выявлена связь между теневой экономикой и функционированием теневыми издержками. Обобщено определение «теневой экономики». Проанализировано основные причины теневой экономики Украины. Рассмотрено классификации причин теневой экономики, предложенных зарубежными и отечественными исследователями.

Ключевые слова: теневая экономика, теневые издержки, теневой оборот, причины теневой экономики, налоговое бремя.

ANNOTATION

Article presents the definitions of «shadow costs». The research reveals the relations between the shadow economy and functioning of shadow costs. This paper generalizes the definition of the «shadow economy». The scientific work analyzes the main causes of the Ukraine's shadow economy. This article reviews the classifications of causes of the shadow economy that proposed by foreign and domestic researcher.

Keywords: shadow economy, shadow costs, shadow turnover, causes of the shadow economy, tax burden.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку світового господарства змушують Україну шукати свої шляхи стабілізації. Під час економічної кризи підприємства для власного виживання починають приховувати не тільки значну частину прибутку, але й сам процес виробництва.

Ринковий механізм українського господарства детермінує підприємців передбачати додаткові тіньові витрати, які не відображаються в офіційній звітності, але життєво необхідні для нормального функціонування підприємства. Тіньова економіка детермінує утворення цих витрат своїм перманентним існуванням. В цій ситуації гострим постає питання тіньового обігу: виявлення та розробки шляхів запобігання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для вивчення суті, причин виникнення «тіньової» економіки стали праці Харт К., Гутманна П., Фейга Е., Е. де Сото. Значний вклад у вивчення методів оцінки тіньової економіки внесли Шнайдер Ф., Енсте Д., Каннінінен В., Пааккьонен Дж. Розробкою причин виникнен-

ня тіньової займаються сучасні економісти-теоретики – Джайлс Д.Е., Дж. Томас, Асемоглу Д. та інші. Методи боротьби з тіньовою економікою розробляють Лояза Н.В., Джонсон С., Кауфман Д., Шлейфер А., Гольдман М.И. та Вейцман М.Л.

Камера Г. аналізує можливість використання електронного гаманця, при умові сприяння держави, таким чином обмеживши обіг валюти, що, в свою чергу, обмежить тіньовий обіг.

Серед вітчизняних вчених проблематика тіньового обігу відображена в працях Гейця В., Базилевича В., Мандибури В., Варналія З., Мазур І. та інших.

Метою дослідження є визначення понять «тіньова економіка» та «тіньові витрати», а також виокремлення причин функціонування тіньових витрат як середовища утворення тіньових витрат.

Виклад основного матеріалу. Тіньова економіка притаманна як розвинутим країнам, так і країнам з перехідною економікою і країнам, що розвиваються. Це породжує необхідність дотримуватися додаткових умов для ефективної роботи підприємства через специфічність функціонування ринкового механізму. Специфічність роботи ринкового механізму відображається через утворення тіньових витрат.

Тіньові витрати – це витрати пристосування до роботи в тіньовій економіці, тому, для визначення передумов їх виникнення, необхідно провести аналіз системи понять, які характеризують проблематику дослідження.

Для цього, по-перше, необхідно визначити сутність поняття «тіньова економіка». На думку Шестакова О. В., тіньова економіка – неконтрольований суспільством сектор суспільного виробництва в ході виробництва, розподілення, обміну і споживання економічних благ та підприємницького хисту, що приховується від органів державного управління і контролю економічних відносин між господарюючими суб'єктами з використання державної, недержавної та кримінальної власності з метою вилучення надприбутків для задоволення особистих і групових потреб невеликої частини населення країни [3, с. 100].

Тобто, тіньова економіка – це будь-яка економічна діяльність, що здійснюється поза законом. За підрахунками українських [2] та європейських [9] експертів частка тіньового сектора

складає від 30% до 70% ВВП України, що вказує на існування паралельного, прихованого, тіньового обігу.

Тіньовий обіг – це прихований від органів державного управління рух грошей у готівковій або безготівковій формі в процесах тіньового виробництва, розподілу, обміну та споживання. За своєю суттю тіньовий обіг складають витрати суб'єктів ринкової діяльності і тіньові витрати – це одиниця виміру тіньового обігу.

По-друге, для визначення природи тіньових витрат, структури та класифікації необхідно виділити основні причини тіньової економіки як середовища функціонування тіньового обігу та утворення тіньових витрат.

Отже, тіньова економіка породжує тіньові витрати. Причини їх виникнення є загальні та специфічні. Загальні причини функціонування тіньової економіки притаманні всім державам в цілому, а специфічні, тобто, ті, що складають відмінні риси, – це причини, що притаманні конкретній господарській системі. Ф. Шнайдер виділяє три групи загальних причин виникнення тіньового сектору [10].

1. Тягар прямих та непрямих податків, як фактичних, так і потенційних. Податковий тягар є найбільш впливовою причиною виникнення та росту «тіньового» сектору, що доводять дослідження Ф. Шнайдера.

2. Тягар регулювання як довіра усіх інших видів діяльності уряду. Підприємці можуть постраждати від державної бюрократії та не-

сприятливого середовища, тому «звичайним» є перехід бізнесу до нелегальної площини. Окрім того, уряд або державні заклади не можуть гарантувати абсолютну справедливість виконання правил бізнес-спільноти.

3. Податкова мораль. Дана причина стосується готовності окремих підприємців платити податки в потрібному об'ємі та в необхідний час. Податкова мораль відноситься до поведінкового аспекту дослідження «тіньової» економіки. А конкретніше – ментальних і культурних особливостей нації.

Разом з тим, вітчизняні науковці виділяють специфічні причини тіньової економіки (табл. 1), що притаманні національній економічній системі, і саме вони породжують розвиток тіньового обігу.

Аналізуючи результати табл. 1, можна зробити висновок про домінування податкової складової у визначенні найбільш вагомих причин тіньової економіки. Тобто прийняття рішення про здійснення господарської діяльності в тіньовому секторі економіки суб'єкти ринкової економіки в Україні приймають, головним чином, через податковий тягар та недосконалість нормативно-правової системи, тобто, чітко визначені дві групи – економічні чинники та нормативно-правові.

Наведені причини тіньової економіки можна розглянути в рамках чотирьох основних груп, а саме: соціально-економічні, політичні, правові та морально-етичні [6].

Таблиця 1

Специфічні причини тіньової економіки України

Автор	Причини тіньової економіки	Джерело
Приварникова І., Степанюк К.	Криза фінансової системи; високі ставки і складний механізм розрахунку податків; установлення пільгових умов функціонування окремим суб'єктам господарювання; прагнення підприємців одержати надприбутки за рахунок ухилення від органів державного управління; взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами	[6]
Варналії З.	Відсутність сформованої інституційної бази економічної політики; неефективність управління державною власністю і захисту прав власників; системні вади податкової системи; незбалансованість державної регуляторної політики; недосконалість бюджетної політики; деформація структури зайнятості; недоліки у діяльності судової влади; зловживання монополієм (домінуючим) становищем цінового характеру; десяте, корупція	[3]
Васенко В., Гребіник В.	Стихийний характер розвитку ринкової економіки; нерівномірність розвитку різних сфер, структур економіки та регіонів, інфляційні процеси тощо. Тіньова складова економіки посилюється, коли держава не може створювати сприятливі умови для функціонування підприємництва	[3]
Харко Д.	Надмірне податкове навантаження та нерівномірне його розподілення на платників податків, низький рівень податкової дисципліни, значна кількість пільг яка зменшує кількість платників податків; надмірне регулювання підприємницької діяльності; відсутність адекватних до ринкових умов «правил гри» для підприємців внаслідок лобювання під час законодавчого процесу корпоративних інтересів окремих представників впливових промислово-фінансових груп; інтенсивне «вливання» в офіційний сектор грошової маси кримінального походження	[7, с. 355]
Гринів Л., Кічурчак М.	Нестабільність податкового законодавства; високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб'єкти господарювання; низький рівень податкової дисципліни; надмірне регулювання підприємницької діяльності; низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки; корупція в державних органах та органах місцевого самоврядування; правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування; недостатньо прозора процедура приватизації державного майна	[6, с. 182]

Соціально-економічними причинами є соціальна несправедливість та нерівномірність доходів, закономірністю є збільшення масштабів тіньової економік під час кризових явищ, недосконалість податкової системи. Остання причина має найбільшу вагу при прийнятті рішення щодо переходу підприємства до тіньової економіки.

Політичні причини містять в собі бюрократизацію, яка спонукає хабарництво для пришвидшення роботи органів державного управління та контролю. Таким чином, бюрократія породжує хабарництво, а хабарництво являє собою корупцію. Також політична нестабільність провокує суб'єктів господарювання приховувати реальну картину економічної діяльності.

Правова мотивація полягає, з одного боку, в існуванні прогалин в законодавстві, а чим більше прогалин, тим більше підприємці використовують їх для власної вигоди. З іншого боку, відповідальність за скоєння дрібних економічних порушень є незначною, це дає змогу мінімізувати ризики здійснення тіньової діяльності. Морально-етичні причини – це ставлення кожного окремого громадянина на порушення закону.

Запропоноване групування не досконале, тому що не враховуються такі чинники як накопичений роками існування обсяг тіньової економіки, вплив ринкового механізму та психологічні особливості населення під час прийняття рішення щодо переходу до тіньової економіки. Більш досконалою є класифікація професора Головченко О.М., який через різноманіття причин тіньової економіки, пропонує об'єднувати їх в шість основних груп [1, с. 11]

- природні (антропологічні) – пов'язані з подвійною природою людини;
- економічні – породжуються суперечностями ринкового господарства;
- правові – обумовлені існуючою правовою основою ринкового господарства;
- соціальні – обумовлені соціальною структурою суспільства (положенням різних груп населення і соціальною політикою держави);
- політичні – пов'язані з державною політикою, здатністю держави ефективно впливати на тіньову економіку;
- соціокультурні – пов'язані з історичним минулим, національними традиціями, етичною основою підприємництва.

Тіньова економіка, виходячи із зазначених причин, є специфічним середовищем функціонування економічних суб'єктів, тобто це сукупність основоположних економічних, політичних, юридичних, соціальних та соціокультурних правил, які утворюють основу для ефективного функціонування тіньового обміну.

Висновки. Тіньова економіка є середовищем функціонування тіньового обігу, а тіньові витрати, в свою чергу, це одиниця виміру тіньового обігу. Причини функціонування тіньового обігу – це причини тіньової економіки, оскільки тіньовий обіг – це грошова форма вираження тіньової економіки.

Тіньовий обіг становить загрозу для безпеки державної економічної системи, тому що його обсяг настільки значний в сучасній національній економіці, що складає конкуренцію офіційній економіці. Саме тому дослідження тіньових витрат як одиниці виміру тіньової економіки наразі є вкрай важливими для ефективного управління національним господарством.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Головченко О.М. Тіньові економічні відносини в сучасній Україні: передумови виникнення та проблеми розповсюдження [Текст] / О.М. Головченко // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2011. – С. 10-19.
2. Економічна ситуація та прогнози [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: www.me.kmu.gov.ua. – Назва з екрану.
3. Клименко С.П. Основні підходи до аналізу причин і чинників тонізації економіки України [Електронний ресурс] / С.П. Клименко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-3/doc/2>.
4. Нікопоур Х., Хабібулла М.Ш. Тіньова економіка на різних етапах розвитку [Текст] / Х. Нікопоур, М.Ш. Хабібулла // Актуальні проблеми економіки. – К.: ВНЗ «Нац. акад. упр.», 2011. – № 8(121). – С. 409-419.
5. Особливості та шляхи детінізації економіки України: матеріали засід. «круглого столу», 27 берез. 2007 р. [Текст] / Нац. ін-т стратег. дослідж.; за ред. : З.С. Варналій. – К. : НІСД. –2007. – 108 с.
6. Приварникова І. Тіньова економіка: причини, обсяги та шляхи їх зменшення [Електронний ресурс] / І. Приварникова, К. Степанюк. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2010_2.
7. Харко Д. Правова природа тіньової економіки: поняття, причини та напрями детінізації [Текст] / Д. Харко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. –2011. – Вип. 52. – С. 351–357.
8. Шматковська Т.О. Тіньова економіка : дефініція, структура, причини виникнення та шляхи мінімізації [Текст] / Т.О. Шматковська, І.В. Тверда // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Економічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. – С. 177-185.
9. Enste D.H. The shadow economy and institutional change in transition countries [Електронний ресурс] / D.H. Enste. – Режим доступу : www.kayitlieonomiyegecis.gov.tr.
10. Schneider F. The shadow economy. An International survey [Електронний ресурс] / F. Schneider., D.H. Enste. – Режим доступу : www.economics.uni-linz.ac.at.